

MERE LIV I DIN HAVE
Inspirationskatalog

Grøn Omstilling
KØGE KOMMUNE

Mere liv i din have

Inspirationskatalog

Forfatter:

Nanna Kyung Thorborg

Redaktion og tekst

Katja Adler Broe, Sara Hillbom Guizani, Jacob Skjødt Nielsen

Udgiver:

Grøn Omstilling, Byg og Plan, Køge Kommune

Køge Rådhus, Torvet 1, 4600 Køge

Det Grønne Hus, Vestergade 3C, 4600 Køge

groenomstilling.koege.dk

Udgivelsesår:

2021

Fotos:

Lars Hylleberg, Anaïs Lora, Jacob Skjødt Nielsen

Layout:

Anaïs Lora

Må citeres med kildeangivelse.

Forord

Køge Kommunes Naturstrategi 2018-2020 har 11 mål, som skal være med til at forbedre naturens tilstand og give befolkningen lettere adgang til natur. Mål 1 i strategien handler om biodiversitet, som betyder, hvor mangfoldig naturen er i forhold til planter, dyr og insekter. Mange arter i Danmark, og andre steder i verden, risikerer at uddø fordi deres levesteder ændres eller forsvinder. Det anslås af en tysk forskergruppe, at mængden af insekter, målt i biomasse, er blevet reduceret med 80% siden 1989 og alene i Danmark er der på nuværende tidspunkt cirka 2000 truede arter. Derfor er der brug for at styrke biodiversiteten, så der igen er et rigt dyre-, insekt- og planteliv.

Som borger, kan du være med til at styrke biodiversiteten. Hvad enten du har en altan, gård eller have, så er der mulighed for at hjælpe til.

Dette katalog er derfor tænkt som et supplement til naturstrategien, som giver inspiration til, hvordan man kan bidrage til at forbedre naturen og biodiversiteten i Køge Kommune. Kataloget henvender sig primært til borgere med haver, men derfor er der stadig nogle ting du kan gøre, selvom du ikke er haveejer. Har du altan, kan du f.eks. sørge for at have krukke med blomster og planter, så insekter har adgang til mad og læ. Bor du f.eks. i en forening med adgang til gård, kan I beslutte at benytte en del af gården til blomsterbed og dyrkning af grøntsager, eller have træer og træstubbe. Mulighederne er mange. En større variation i plante-strukturen bidrager til, at flere forskellige insekter og dyr kan bosætte sig og få glæde af de ressourcer der er tilgængelige. Her kan man især som haveejer have en enorm indflydelse på at hjælpe naturen godt på vej.

Kataloget er udformet som et opslagsværk, så man let kan finde den inspiration man ønsker. Til sidst i kataloget er der materiale til videre læsning, hvis man ønsker at gøre endnu mere.

BIODIVERSITET

Biodiversitet betyder hvor mangfoldig vores natur er; dvs hvor mange forskellige arter af planter, dyr og insekter der findes. Biodiversitet har betydning for at holde en god balance i vores økosystemer, så der er god jord, vand luft og mad.

Indhold

Forord	s.3
Indhold	s.4
Hvilken slags have har du?	s.6
Lær at elske en vild græsplæne	s.6
Undgå at bruge gift	s.8
Sørg for vand	s.8
Minimér de befæstede arealer	s.10
Lad dine gamle træer stå	s.10
Insekter	s.11
Sommerfugle	s.12
Bier	s.14
Spiselige planter	s.16
Svampe	s.18

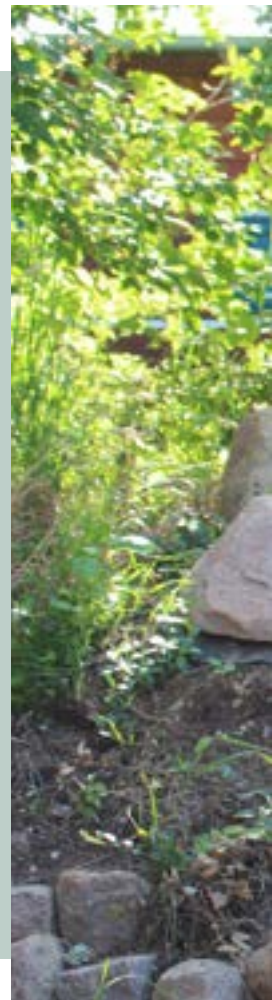

Færre myg	s.18
Næring i jorden og naturlig gødning	s.20
Kompost, lav din egen humus	s.22
Sur jord	s.24
Træer og buske	s.24
Fugle	s.25
Pindsvin	s.26
Egern	s.26
Frøer	s.27
Samarbejde med naboerne	s.28
Tag børnene med i haven	s.28
Ekstra materialer	s.29
Kilder	s.30

Hvilken slags have har du?

- En ting man skal finde ud af, inden man begynder at gøre sin have mere biologisk mangfoldig, er, hvad man gerne vil have ud af haven og hvad der kan lade sig gøre. Forhold som sol, vand og jordtype, og om ens have er plan eller skrånende, er vigtige at tage højde for, da alle planter ikke gror lige godt alle steder. Hvis haven for eksempel skrånende og den laveste ende er meget fugtig, kan man med fordel få træer, anlægge en havedam eller et bed med fugtelskende planter der har brug for meget vand og som naturligt kan hjælpe med at dræne området. Hvis haven er nordvendt eller jorden for eksempel er sur, kan man stadig få planter i haven.
- Med en test kan du undersøge hvor højt, din have scorer på biodiversiteten. Link til testen finder du under afsnittet om ekstra materiale til sidst i kataloget.

Lær at elske en vild græsplæne

Hvis man gerne vil være med til at forbedre biodiversiteten, kan man med fordel mindske arealet af den grønne græsplæne. Insekter og dyr er dybt afhængige af forskellige planter og naturlige strukturer, fordi de bl.a. fungerer som levested, fødekilde og som skjul for rovdyr. Set med biodiversitets-briller er en helt tæt klippet græsplæne derfor ikke særlig spændende. En tætklippet græsplæne er for de fleste dyr og planter som en biologisk ørken uden gemmesteder, vand eller føde.

Så hvad kan man gøre for, at græsplænen bliver mere attraktiv?

- Slå plænen færre gange. Der er mange insekter, sommerfugle og bier, der har stor glæde af en mere vild græsplæne. Hvis du slår din plæne færre gange, vil der hurtigt komme flere urter og blomster. Det er optimalt hvis du flere steder nøjes med at slå græsset omkring 2-3 gange om året.
- Hvis ikke du vil have at hele din græsplæne bliver vild, kan du udpege et område, gerne på 30 kvadratmeter eller mere, som må blive vild.
- En anden mulighed for at få en vildere plæne er ved at inddеле haven i sektioner og slå dem skiftevis med mellemrum.
- Hvis du gerne vil fremme dyre- og plantelivet endnu mere, kan du også nedlægge dele af græsplænen permanent og plante vilde blomster, buske og træer i stedet for græs. De kan blandt andet være med til at tiltrække bestøvningsinsekter som bier og sommerfugle. Større planter kan også skabe bedre vækstforhold for andre planter. Træer kan blandt andet skabe skyggepletter i haven og gøre det muligt for planter, der ikke tåler så meget direkte sol, at trives.

Græsplæne i fire områder

Forsimpelt eksempel på en plæne inddelt i 4 områder (1-4).

De forskellige områder klippes en ad gangen i sekvensen 1 > 2 > 3 > 4, med et vilkårligt tidsinterval mellem klippingerne. Dette giver 4 forskellige højder og sammensætninger af vegetation.

Derudover er det også muligt for dyr, der lever i græsområdet der slås, at bevæge sig hen i et af de andre områder og etablere sig dér på ny.

Undgå at bruge gift

- Selvom man måske tror, at man sprøjter meget lidt i sin have, så kan det have store konsekvenser for natur og dyreliv. Selvom man forsøger at holde giften til området med ukrudt eller skadedyr, så spredes giften ofte let med vinden og lægger sig steder, hvor man ikke ønsker den. Det kan gå ud over blomsterbedet, køkkenhaven, insekter og dyr og ødelægge havens naturlige balance.
- Man kan undgå behovet for at sprøjte ukrudt, hvis man undgår at have bar jord, fordi jorden er fuld af frø, der ikke er spiret og som venter på de rigtige forhold, så de kan gro. Ved enten at plante tæt eller plante med bunddækkende planter kan man undgå, at frøbanken i jorden begynder at spire og overtager bedet. Det er en god måde at lave biobekæmpelse på; at bekæmpe planter med planter.

Sørg for vand

- Vand i haven er godt for både insekter, fugle, pindsvin og andre smådyr. De bruger bl.a. vandet til drikke, til at vaske sig i eller lægge deres æg i.
- Et fuglebad på jorden kan være til gavn for både fugle og mindre pattedyr, som har brug for vand. Det er bedst at placere fuglebade i nærheden af buskads og i skyggefyldte områder, som for eksempel under et træ. Det kan også være en fordel at placere dem steder i haven, hvor man også selv kan få glæde af at se dyrelivet anvende fuglebadet.
- Hvis man vil undgå døde insekter i fuglebadet, kan man eventuelt lægge nogle sten deri, så insekterne har noget at kravle op på.
- En fugtig avis eller en gammel træstamme sørger også for, at insekter har let adgang til vand, med mindre risiko for at drukne.
- Hvis man opsamler regnvand i en regnvandsbeholder, kan vandet bruges til vanding af bed eller i fuglebad. Derved undgår man at bruge vand fra hanen.
- Man kan også anlægge en havedam, så der er naturlig adgang til vand året rundt. Her anbefales det også, at man sørger for, at dyr og insekter kan komme op, hvis de skulle være faldet i ved et uheld. Vandplanter i overfladen, større sten eller grene der går fra vandet og op på bredden, kan være et eksempel.

Minimér de befæstede arealer

- Befæstede arealer er overflader, som er af asfalt eller tætbelagte sten, som for eksempel terrasser eller stier. En af ulemperne ved befæstede arealer er, at de mindsker dyrenes færden samtidig med, at de gør det sværere at finde vand og mad. En anden ulempe er, at vand enten har svært ved at trænge igennem – eller slet ikke kan. Det kan få uheldige konsekvenser, hvis der kommer store mængder regnvand, som ikke kan ledes til kloakken. Man kan risikere at få vand i kælderen eller at vandet løber ind til naboen. Hvis man mindsker antal og størrelse af de befæstede arealer, har vandet bedre mulighed for at sive ned i jorden. På områder hvor det ikke er muligt at undvære et fast underlag, som for eksempel en indkørsel, kan man med fordel etablere gennemtrængelige belægninger som vist på billedet.

Lad dine gamle træer stå

- Hvis du har et stort gammelt træ i haven eller et træ med døde grene, så lad endelig både træ og grene blive, hvis der ikke er risiko for, at de vælter eller knækker af. Lad også de døde grene blive.
- Hvis træet skal fældes, så efterlad gerne en træstub eller behold noget af stammen i din have. Den kan eventuelt blive stående eller lægges ned. Stammen kan derved stadig huse både dyr, insekter og planter, for eksempel ved hjælp af fuglekasser eller insekthoteller. Hvis man ikke vil hænge ting op på stammen, kan man også plante slyngplanter og lade dem kravle op ad stammen, så de kan danne naturlige levesteder. Man kan også bore huller i stammen, for at skabe levesteder for bier og andre insekter. Se afsnit om bier på s. 17 for mere information om blandt andet placering og hulstørrelser.

Insekter

- For at have et rigt dyre- og planteliv i haven er det vigtigt, at have gode forhold for insekter, fordi insekterne er bestøvende og fungerer som føde for dyr. Derfor er det en god idé at haven har blomster, planter og vand så insekterne tiltrækkes.
- Man kan også sørge for gemmesteder til insekterne ved at lave små bunker af kvas eller sten.
- Insekter bliver især tiltrukket af lys om natten. Det er derfor en god ide at slukke for udendørslyset, når du ikke bruger det. Insekterne kan desværre dø af ren udmattelse, hvis de sværmer om en lampe nat efter nat. Insekterne er også meget udsatte ved lamperne, hvor de er let føde for dyr, der er aktive om natten.

BYG ET INSEKTHOTEL I DIN HAVE

Mange typer insekter kan bruge et hus eller et hotel. Her er deres foretrukne materialer som du kan bruge:

- Mariehøns: grankogler, træstykker, halm, hø eller visne blade.
- Sommerfugle: der er 3 arter af sommerfugle, der kan overvintre i deres voksne stadie: Citronsommerfugl, Nældens Takvinge og Dagpåfugleøjle. For at lave et overvintringssted til sommerfuglen skal man lave et lille lukket rum til den med en sprække stor nok til, at en sommerfugl med sammenfoldede vinger kan komme igennem.
- Bier: bambus pinde, grene eller træstykker med mange huller i.
- Gulddøje: grankogler, små stykker ubehandlet træ, reb, halm og hø eller lignende.
- Hvepse: bambuspinde eller træstykker med mange borede huller i ligesom bier.
- Humlebier: sæt en terrakotta-urtepotte i dit insekthotel. Man kan også grave en urtepotte ned i jorden, så humlebien kan bruge hullet i bunden af urtepotten som indgang og udgang.

Kilde: www.denlillehave.com

Sommerfugle

- Hvis man gerne vil have en sommerfuglevenlig have, skal man først og fremmest sørge for, at der er værtsplanter for sommerfuglenes larver. En værtsplante er den type plante, hvor sommerfuglene lægger sine æg og hvor laverne har deres første levested. Når æggene klækkes, skal sommerfuglelarverne have føde (nogle larver spiser også bladlus) og planten skal derfor være spiselig for larven.
- Husk at plante værtsplanterne et godt stykke væk fra køkkenhaven, så larverne ikke bliver fristet til at spise af den i stedet. Den danske sommerfugleforening, Lepidopterologisk Forening, har lavet en liste med foretrukne værtsplanter for en lang række danske sommerfuglearter. Se listen under afsnit om ekstra materiale til sidst i kataloget.
- Sommerfuglen lever af nektar og bliver lokket til af duftende og farverige blomster, hvor især rosa og violette farver fanger sommerfuglenes opmærksomhed.
- Man kan med fordel plante blomster i små grupper af forskellige blomstrende plantearter, så duften fra blomsterne forstærker hinanden, så de er lettere at finde for sommerfuglene. Planterne skal også helst placeres et sted i haven, hvor der er meget sol, og hvor de står i læ for vind, da sommerfugle ikke er de bedste flyvere.
- Når sommerfugle søger ly, foretrækker de tæt vegetation, der kan beskytte dem. En god plante kan for eksempel være klatrende vedbend.

SPECIELT GODE VÆRTSPLANTER FOR SOMMERFUGLE

Urter og urte lignende planter

Piletræer

Græsser

Egetræer

Birketræer

Kilde: lepidoptera.dk

Bier

- Bier er vigtige for vores økosystem, da de står for størstedelen af bestøvning. Det betyder, at bier udgør en vigtig faktor for vores adgang til mad. Desværre forsvinder bierne, fordi der bliver brugt for mange sprøjtemidler og fordi bierne bliver angrebet af parasitter. Vi kan dog hjælpe bierne godt på vej ved at give dem gode leveforhold i haven.

Alle bier lever af nektar og pollen. Derfor er det vigtigt at sørge for, at der er blomster i haven i hele bi-sæsonen. Nedenfor er en liste med planter, som blomstrer enten tidligt eller sent på året, og som er fulde af nektar og pollen.

- Som tommelfingerregel er bier rigtig glade for de typer blomster, som de også er vant til at finde i naturen. Derfor er det en god idé, hvis man også planter nogle danske engblomster.

- Der er dog også forskel på de forskellige typer bier og deres specifikke krav til blomster. Humlebier kan for eksempel ikke lande på meget små blomster og derfor bør man overveje at have blomster med varierende bladstørrelse. Her er 6 gode planter til humlebier, som har store blomster den kan lande på.

GODE HUMLEBIPLANTER:

Storrodet Storkenæb, *Geranium macrorrhizum*

Kæmpe-skælhoved, *Cephalaria gigantea*

Stjernekløkke, *Campanula poscharskyana*

Langbladet ærenspris, *Veronica longifolia*

Stjerneskaerm, *Astrantia major*

Kilde: iplants.dk

TIDLIGT:

Krokus

Vorterod

Anemoner

Eranthis

Scilla

Påskeliljer

Violer

Mælkebøtter

Pinseliljer

SENT:

Hjulkrone

Asters

Dahlia (med åbne blomster)

Vedbend

Anisisop

Drejeblostm

Honningurt

Kilde: haveselskabet.dk

- Det er heller ikke alle bier, der laver en bikube ligesom honningbier og hvepse. Et godt eksempel er enlige bier, såsom humlebien, der bor i huller i jorden, mellem sten, mellem visne planter eller i hule træer. Det er derfor vigtigt at sørge for gemmesteder i haven, hvor bierne kan finde ly. Det kunne for eksempel være kvasbunker eller stensætninger. Udover at bierne kan søge ly om sommeren, så har de også mulighed for at bruge gemmestederne til dvale hen over vinteren. Så har man også været med til at sikre bierne mulighed for at være til stede næste sommer.

- Man kan hjælpe bierne lidt på vej ved for eksempel at bore huller i gamle træer, så de kan bruge dem som skjul. Dog foretrækker bierne forskellige hulstørrelser. I boksen kan man se forskellige typer bier og hvilken hul-diameter de foretrækker.

- Husk at lave hullerne minimum 20 cm dybe.

2,5-4 mm: maskebier (Hylaeus)

3-5 mm: hulbi (Heriades)

5-6 mm: silkebier (Colletes)

5-7 mm: murerbier (Osmia)

5-6 mm: bladskærererbier (Megachile)

3-6 mm: saksebier (Chelostoma)

Kilde: bieridanmark.dk

- Det er også muligt at bruge rør som for eksempel bambus. Der skal dog være lukket i den ene ende af røret, og kanterne på indgangen må ikke være skarpe. Her kan man med fordel lige give dem en tur med sandpapiret.
- Hullerne skal gerne placeres minimum 1 meter over jorden, og vende mod sydøst, syd eller sydvest, så der kan komme direkte sollys ind mod åbningen. Derudover skal de placeres et fast forankret og tørt sted med god ventilation.
- Hvis man har lyst til at bygge huse eller hoteller til vilde bier, har Naturvejlederforeningen, i samarbejde med Danmarks Naturfredningsforening, lavet guiden 'Krible Krable' til inspiration, som man med fordel kan læse. For mere information, se afsnit om ekstra materialer til sidst i kataloget.

Spiselige planter

BLOMSTER OG GRØNTSAGER

- Som vi har nævnt i afsnittet under bier, så er det vigtigt at have blomster i haven for at få bierne tiltrukket, så de kan bestøve. Hvis man gerne vil dyrke frugt og grøntsager, er det derfor en god idé, hvis man også har blomster i haven. Varierende farve og størrelse på blomster er med til at tiltrække forskellige bestøvningsinsekter.

- Blomster og grøntsager i samme bed kan være en god løsning, da grøntsagerne lettere bestøves og fordi blomsternes duft og farve kan skærme grøntsagerne fra uønskede insekter.

- Her er et par eksempler på, hvordan du kan dyrke dine grøntsager sammen med andre planter og fordelene ved sammensætningen.

Tomater (hovedafgrøde)

Bønner og tallerkensmækker

Bønnerne er med til at fiksere kvælstof i jorden, som tomatplanten kan få glæde af. Tallerkensmækker er med til at danne bunddække og holde på fugten i jorden. Derudover tiltrækker den bestøvende insekter, og den er flot at se på.

Salater (hovedafgrøde)

Oregano, fløjsblomster og gulerødder

Oreganoens kraftige duft er med til at skjule salaten fra uønskede dyr og danner et tæt bunddække. Fløjsblomsterne tiltrækker uønskede insekter og giver lidt farve til bedet. Det giver mulighed for at udnytte pladsen under salaten, da dens rodnet ikke er særlig stort, og derfor er gulerødder en god ledsagerplante.

- Her er nogle andre eksempler på gode grøntsagsgrupper, som man med fordel kan plante sammen.

Ærter		Broccoli	
Gulerødder	Peber	Kål	Gulerødder
Radisser	Løg	Fløjsblomst	Bladselleri
Salat	Jordkokker	Dild	Pastinak
Spinat	Salat	Pebermynte	Persille
Kommen	Amaranth	Frøkenhat	Jordbær
Fennikel	Gulerødder	Morgenfrue	Agurk
Løvstikke	Koriander	Kamille	Græskar
Havemerian			

- Der er mange forskellige og spændende kombinationer af grøntsager, men det er ikke alle, der har tiden til at prøve sig frem. Permaculture Research Institute har lavet en god guide til forskellige kombinationer af planter. Se afsnittet om ekstra materiale for at få information om hvor guiden kan hentes.

- Det er dog vigtigt at man roterer mellem grøntsagerne i bedene hvert år, i en periode over 4 år. Derefter kan man så starte forfra. Man bør gøre dette for at mindske risikoen for plantesygdomme og uønskede insekter, som lettere kan etablere sig, hvis de ved hvor de kan finde bestemte planter hvert år. Det anbefales også at man undgår at så planter fra samme plantefamilie i det samme bed. Man kan derfor etablere 4 bede, som man kan rotere mellem fra år til år.

- Nogle blomster er spiselige for mennesker og kan gøre sommermaden lidt flottere og mere velsmagende. Her er en liste over nogle spiselige blomster, der kan pifte sommermaden lidt op.

SPISELIGE BLOMSTER

(KUN BLOMSTEN – IKKE STILKEN):

Alle typer af rosenblomster er spiselige

Hyldeblomst

Lavendel

Solsikke

Kamille

Salvie

Dild

Tallerkensmækker

Purløgsblomst

Forglemmigej

Morgenfruer (kun kronbladene)

Tagetes/fløjsblomst

Natlys

Natviol

Dagliljer

Jomfrufinger

Duftgeranier

Fuschia

Blomsterkarse

Ensidigklokke

Almindelig stedmoderblomst

Svampe

- Det er muligt at dyrke sine egne svampe i haven og der er mange forskellige arter, som man kan dyrke. Man kan købe svampekits, der indeholder svampemycelium og et vækstmedium. Svampemycelium fungerer lidt ligesom en plantes rodnet, hvor selve svampen er "blomsten". Ud fra svampemycelium er det muligt at "så" i for eksempel en træstamme. Man borer et hul, fylder lidt svampemycelium og vækstmedie i og lukker det til med for eksempel voks.

- Det er forskelligt fra art til art hvilke forhold de foretrækker, men shiitake svampe kan gro på løse stammer af bøg, avnbøg, birk, ahorn, poppel, pil, røn og frugttræer. Stammen skal have en vis diameter, helst 10 cm eller mere, samt være minimum 40 cm lang. Når stammen er blevet podet med shiitake svampemycelium, skal den placeres et fugtigt og skyggefuldt sted, hvor den ikke tørrer ud. Alt efter hvor gode gro forholdene er, vokser der svampe frem efter 4-12 måneder på stammen.

Færre myg

- Myg er et problem mange døjer med i deres have. Det er svært helt at undgå myg, men der er et par ting man kan gøre, for at mindske antallet af myg. Der er mange kraftigt duftende planter der, efter sigende, kan holde myggene på afstand.

- Man kan også sørge for, at der er optimale forhold for andre dyr og insekter, som lever af myg og myggelarver. Blandt andet fugle, og rovinsekter, som for eksempel hvepse og guldsmede, kan være med til at mindske problemet.

- Myg lægger deres æg i vand og larverne bruger den første del af deres liv her. Da andre dyr og insekter stadig bør have adgang til vand i haven, kan man med fordel have fisk i damen, som kan spise larverne. Man skal være opmærksom på, at fisk spiser frøhaletudser (dog ikke skrubbtudsehaletudser), så hvis man vil have frøer i sin havedam, er fisk ikke en god idé.

LISTE OVER PLANTER DER HOLDER MYG PÅ AFSTAND:

Kraftigt duftende krydderurter så som basilikum, mynte, rosmarin

Citronmelisse

Løgplanter

Citronella

Katteurt

Fløjlsblomst/tagetes

Rejnfan

Mavemalurt

Lavendel

Storkenæb/geranium

Næring i jorden og naturlig gødning

- Når det kommer til næring i jorden og hvorvidt der skal gødes, skal man gerne finde en god balance. En del planter som er gode for biodiversitet, foretrækker næringsfattig jord. Hvis jorden er for næringsrig, udkonkurreres planterne, og bliver erstattet af andre.

- Nogle gange kan man dog opleve, at jorden i haven er for næringsfattig til, at de fleste planter kan gro. Her kan det være en god idé at bruge gødning i haven. Man kan med fordel undgå kunstig gødning, da man allerede har rig mulighed for at lave naturlig gødning selv.

- Man kan for eksempel bruge det afklippede græs og lægge det som bunddække eller i blomsterbedet. Men det nedbrydes, fungerer græsset som langsomt virkende gødning. Græsset holder også på fugten i jorden, så man ikke behøver at luge så ofte.

- For at forbedre jorden, kan man også tilføje humus. Humus i den her sammenhæng er delvist nedbrudt organisk materiale, som indeholder en masse næring, der kan frigives til jorden. Regnorme, mikroorganismer og svampe er med til at danne det organiske materiale ved at nedbryde de forskellige planterester i jorden. Ud over næring er humus og dyrene også med til at give jorden en løsere struktur, hvilket tillader bedre ilt- og vandforhold for planterne.

- Andre planter kan også bruges til gødning i haven. Kløverplanter er gode til at optage kvælstof fra luften, fordi de er i symbiose med mikroorganismer, som kan binde kvælstof. De kan derved både 'gøde' sig selv og jorden til de efterfølgende planter.

PLANTER MAN KAN GØDE MED NATURLIGT:

Her er nogle planter der er rigtig gode til at binde kvælstof til jorden:

Kløverplanter (rød-, blod- og jordkløver)

Honningurt

Kulsukker

Lupin

- Kaffegrums kan også anvendes til at gøde haven. Grumsen frigiver næring til jorden og kan hjælpe med til at holde snegle væk fra kålen, hvis man lægger det i en cirkel rundt om planten.

- Man kan også bruge komposteret have- og køkkenaffald til at forbedre jordens kvalitet. Det kan man læse mere om i næste afsnit om kompost.

Kompost, lav din egen humus

- Fordelen ved at lave sin egen kompost er, at man let kan lave den ud af sit haveaffald. Derudover kan man også bruge grønt køkkenaffald (undtaget kogte grøntsager). Dog må køkkenaffald, der har været i berøring med kød, ikke smides i komposten, da det kan tiltrække rotter.
- Hvis du ved, at du har et område i haven med dårlig jordkvalitet, så er det en god idé at lave en kompostbunke netop dér. Så får du tilføjet næring til den dårlige jord, som du senere kan bruge sammen med komposten som gødning.
- Du skal være opmærksom på, at din kompost skal have nok ilt og vand. Hvis komposten ikke bliver iltet, begynder den at rådne og det kan lugte rigtig grimt. Vand hjælper nedbrydningsprocessen og det er derfor en god ide at hælde noget vand ud over komposten engang imellem. Man kan med fordel vende sin kompost om foråret og om efteråret, så man sørger for ilt til de nedre lag.
- Man kan også tilføje kompost-orme til kompostbunken for at bidrage til at ilte komposten. Dog må en havekompost der indeholder kompost-orme ikke stå i direkte sol, da den ideelle temperatur for en kompost-orm er 25°C og helst ikke må overskride 28°C. Det skal også være muligt for ormene at kunne slippe væk fra kompostbunken, hvis temperaturen skulle blive for høj.
- Det er forskelligt, hvor lang tid det tager, før komposten er klar til brug. Som regel er komposten klar, når den er mørkebrun og forholdsvis nedbrudt. Komposten er fuld af næring og skal blandes op med normal havejord og sand for at give den optimale jordblanding.
- Køge Kommune har lavet et hæfte med råd om kompost og kompostering. Link til hæfte kan findes i afsnit om kilder og ekstra materiale.
- Hvis man ikke har plads til en kompostbunke, så hold øje med Køge Genbrugsplads, hvor de nogle gange deler gratis kompost ud på kompostdag.

OPSKRIFT PÅ MULD TIL KRUKKER OG HØJBED:

- 2 dele ren kompost fra genbrugspladsen
- 2-3 dele sand
- 4 dele muldjord

Kilde: Havenyt - "dyrkningsmetoder"

Sur jord

Spiselige bærbuske er populære i de danske haver; men mange af disse bærbuske, som for eksempel blåbær, tyttebær og tranebær, trives kun i sur jord. Man kan syrne jorden naturligt uden kemikalier på mange måder, ved blandt andet at anvende let komposterede grannåle, fyrrenåle, bøgeblade eller egeblade. En sådan kompost sænker pH-værdien i jorden til et lavere niveau, hvilket gør den sur. Her er det også muligt at genanvende savsmuld og høvlspåner fra førnævnte arter og dermed skabe de rigtige forhold for surbundsplanterne.

Træer og buske

- Træer og buske kan være skønne at have; især om sommeren fordi de skaber læ og skygge. Det er med til at skabe en masse forskellige levesteder til dyr og kan bidrage til at øge biodiversiteten i din have. Dog varierer det, alt efter trætypen, hvor lang tid det tager et træ at gro, og det er derfor en god idé at undersøge gro-tiden for forskellige træer. Hvis man ønsker et hurtigt voksende træ, kan poppel og pil være en mulighed.

- Frugttræer, bærbuske og nøddebuske er også gode at plante i haven. De er med til at lokke små pattedyr som mus og egern til have.

TRÆER OG BUSKE DER GIVER AFGRØDER:

Æbletræer

Pæretræer

Blommetræer

Kirsebærtræ

Fuglekirsebær

Hasselnøddebusk

Bøgetræ

Nåltræer, så som lærk eller fyrretræ

- Store træer med huller i, er ikke lige så lette at finde for fuglene, som de engang var. Det kan gøre det svært for fuglene at finde et godt redested. Man kan derfor hjælpe fuglene lidt på vej ved at hænge fuglekasser op. Forskellige fuglearter har forskellige præferencer i forhold til udformning af kassen og dens placering. Det er noget, man skal være særligt opmærksom på, hvis man gerne vil have en bestemt fugl til at flytte ind. Dansk Ornitologisk Forening har en artikel om, hvordan man bygger sin egen fuglekasse. Find link under afsnit om ekstra materiale til sidst i kataloget.
- Fugle skal også have adgang til vand, så de kan bade, slukke tørsten og finde føde i form af insekter.
- Ud over at plante træer, kan man også overveje at etablere en hæk i stedet for et stakit, som kan fungere som skjul og levested for fugle og andre dyr. Derudover er en hæk også nemmere at komme igennem for et lille dyr, så de kan bevæge sig fra have til have. Hækken er også en god fødekilde for insekter, hvis man ikke klipper den før den har blomstret. Det kan faktisk være en fordel, hvis man først klipper hækken om efteråret når bladene er faldet af, da den afklippede hæk fylder væsentlig mindre, og dyrene har kunnet nyde både ly af hækken og dens blomster i løbet af sommeren.

FUGLEVENLIGE TRÆER:

Bened	Kristtorn
Bærmispel	Paradisæble
Æbletræer	Røn
Pæretræer	Taks
Hassel	Tjørn
Hylde	

FUGLEVENLIGE BUSKE:

Berberis	Ildtorn
Ene	Mahonie
Fjeldribs	Sommerfuglebusk
Gedeblad	Almindelig syren
Havtorn	

FUGLEVENLIGE HÆKKE:

Tjørn	Navr
Bøg	Tuja
Avnbøg	

Kilde: bolius.dk

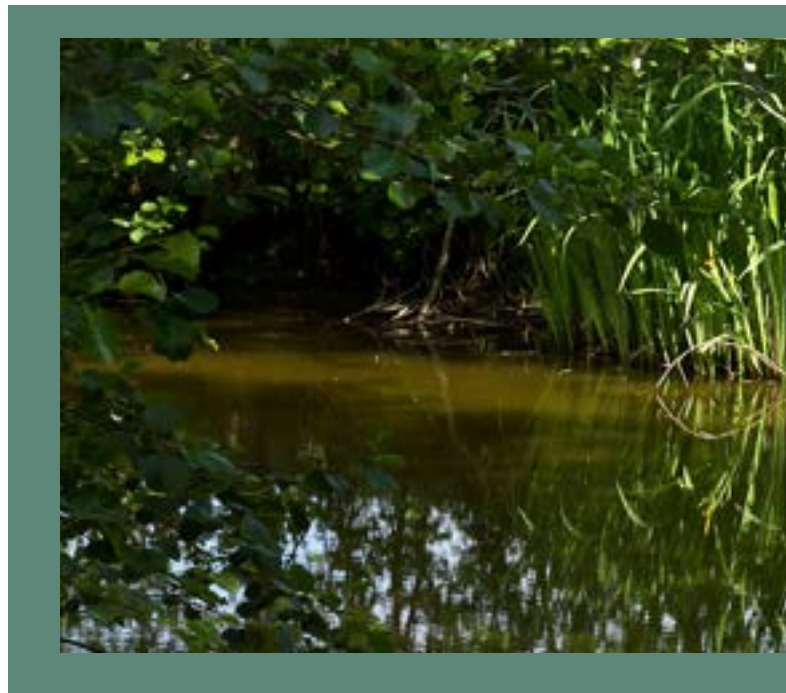
Pindsvin

- Pindsvin kan virkelig trives i en parcelhushave, fordi haven ofte er varieret og kan fungere som et beskyttet miljø, næsten uden fjender, hvor de også kan finde mad og vand.
- Store underskåle eller fuglebade er ideelle som vandkilde for et pindsvin. Hvis du gerne vil have pindsvin i haven, skal du sørge for at have en vandskål, der altid er fyldt med rent vand. Husk at du ikke må give pindsvinene mælk.
- Pindsvin spiser insekter, orme og snegle, men kan også spise museunger og fugleæg, hvis den får mulighed for det. Det er derfor vigtigt at have en insektvenlig have, hvis man ønsker at tiltrække pindsvin. Nedfaldne blade og afklip fra hækken kan skabe et godt miljø for biller og orme, så sørg for der er et godt bladlag i dine bede, under buskene og i hækken for at fremme levestederne for pindsvinets mad.

- Pindsvinet har også brug for et skjul, hvor den kan bygge sin rede. Skjulet skal være tørt og et sted, hvor ræven ikke kan komme ind. Det kan være i et skur, i brændestabler, og i kompost- og kvasbunker. Det er dog utrolig vigtigt, at man ikke rykker for meget rundt på kvas- og kompostbunkerne. Man skal helst undgå det, hvis man ikke ønsker at forstyrre pindsvinet. Det bedste ville være en kvasbunke eller en åben kompost, der kan stå urørt i en rolig del af haven. Hvis man er nødt til at rykke på kompost- eller kvasbunken, så vær forsigtig. Det er især vigtigt at huske på i august måned, da pindsvinet på denne årstid får unger, og om vinteren, når pindsvinet går i hi.

Egern

- Egern foretrækker at bo i nåletræer, hvor de kan bygge deres rede. Hvis man køber egernkasser, skal de hænges højt op, og der skal helst være mere end én udgang, så egernet og dens unger kan undslippe rovdyr. Der er dog ingen garanti for, at egernet flytter ind, hvis man sætter en kasse op.
- Egernes føde består hovedsageligt af nødder, bog, hasselnødder, nåletræsfrø, og agern, men hvis den får muligheden for det, kan den også godt tage et fugleæg eller fugleunge. Egern spiser også gerne af fuglekugler og foderkasser, men undgå at fodre egern på jorden, da det tiltrækker rotter.

Frøer

- Frøer, haletudser og salamandre kan lide at spise myggelarver. Ud over myg, spiser frøer også snegle og hvepse og er derfor et rigtig godt nyttedyr at have i sin have.
- For at skabe de bedste forhold for frøer og salamandre skal man have en have sø eller havedam, hvor der både er sol og skygge. Derudover skal kanterne helst ikke være for stejle, så dyrene lettere kan komme op og ned i vandet. Når salamandre og frøer skal overvintre, kan de godt lide at grave sig ned. Derfor er det også vigtigt, at der er nogle store sten, en bunke kvas eller træstamme i let forrådelse tæt på dammen, som de kan gemme sig under om vinteren. Derudover er det en god ide at lade noget af bevoksningen rundt i kanten af vandet gro til, så de små frøer og salamandre kan skjule sig.

Samarbejde med naboerne

- Det er rart at have gode naboer, fordi det kan være hyggeligt med lidt snak hen over hækken eller et venligt nik når, man er ude med skraldet. Der er dog også andre fordele ved et godt naboskab og lokalsamfund.
- Det kan hurtigt blive dyrt, hvis man skal have alt det nødvendige haveudstyr, når man handler i et havemarked, og ofte er det maskiner og værktøj, som man kun bruger en håndfuld gange om året. Men med ny teknologi, såsom låne-apps, er det nu muligt at låne eller leje dine havemaskiner ud til folk i lokalområdet. Der er også apps, hvor du kan finde nye spændende planter som folk giver væk eller sælger.

GODE APPS HVOR DU KAN DELE, LÅNE OG KØBE TING TIL HAVEN:

- Yepti app, lej og udlej dine køkkenredskaber
- Del jorden, planter og frø inden for økologisk have dyrkning:

www.deljorden.dk

- Del, sælg og byt planter med andre planteentusiaster:

www.floragora.dk/shop

Tag børnene med i haven

- Det er en god idé at tage børnene med i haven, så de tidligt kan få vækket en interesse for natur og biodiversitet. At gøre biodiversitet til en naturlig del af deres hverdag, kan danne grobund for, at de stadig har lyst til at engagere sig i naturen, når de bliver ældre.
- En af måderne man kan involvere dem på, er gennem nyttehaver. Her kan de lære om, hvad det kræver at dyrke sin egen mad. Det kan give dem succesoplevelse at familien spiser grøntsagerne, som de selv har dyrket, til aftensmad. Planter uden gift, grøntsager og spiselige blomster er perfekte til en børnekøkkenhave. Læs mere om spiselige planter og blomster i afsnittet herom.
- Ud over en køkkenhave, kan man også plante frugttræer og bærbuske, som børn sikkert vil elske. Insekter tiltrækkes af deres farver og duft, og de kan derved bestøves.

Både insekter og træer tiltrækker også fugle, der kan få ly og mad i form af både insekter og de frugter, der kommer på planterne senere.

- Man kan også få børnene mere med i haven, hvis man for eksempel laver huler eller nogle børnevenlige områder til dem. En nem måde at skabe en naturlig hule i haven på, er ved at lave den af pil. Pilegrene er nemme at arbejde med, og man kan flette dem, så de danner en lille grøn hule der er let at holde, når den først er etableret. Der er en guide i afsnittet om ekstra materiale til hvordan man kan gøre det.

PLANTER HVOR DELE AF DEN KAN SPISES:

- Bibernelle: alle overjordiske dele kan spises
- Kronkølle: alle overjordiske dele kan spises
- Sankthansurt: bladene kan spises
- Smalbladet gederams: kun blade og stængler kan spises

PLANTER DER IKKE ER GIFTIGE, MEN SOM MAN STADIG IKKE BØR SPISE:

TRÆER OG BUSKE

Vedbend
Hvid pil
Kvæde
Æbletræ
Pæretræ
Hindbær
Rib
Solbær

BLOMSTER

Løvefod
Kærmindesøster
Bjerg-knopurt
Engstorkenæb

Ekstra materiale

Alt om kompost og kompostering:

- <http://kompostbudene.dk/alt%20om%20kompost.html>

Miljøstyrelsens liste over invasive arter:

- <https://mst.dk/natur-vand/natur/invasive-arter/hvilke-arter-er-invasive/>

40 danske træer og buske:

- <https://naturstyrelsen.dk/publikationer/2008/dec/40-danske-traeer-og-buske/>

Test om biodiversitet i din have:

- http://dce.au.dk/fileadmin/dce.au.dk/Parcelhushaver_folder_01.pdf

Hvad er permakultur?:

- <http://permaculturefarmers.dk/hvaderpermakultur.html>

Permakultur og planter:

- <https://permaculturenews.org/2010/07/30/companion-planting-guide/>
- Hvis man søger på internettet efter "*Permaculturenews – companion planting guide*", giver øverste resultat adgang til et engelsk skema med forskellige kombinationer.

Guide til vilde spiselige planter:

- <https://www.foedevarestyrelsen.dk/Foedevarer/planteliste/Sider/default.aspx>

Krible krable:

- http://natur-vejleder.dk/wp-content/uploads/2018/03/KribleKrable_Humlebihaefte_A5_12s_2018_PDF-til-web.pdf
- Søg på internettet efter guiden "*Krible Krable – byg hoteller til vilde bier og andre KribleKrable dyr*"

Truede arter:

- <https://www.dn.dk/vi-arbejder-for/truede-arter/>

Naturtjek:

- <http://www.biodiversitet.nu/>

Byg din egen fuglekasse:

- <https://www.dof.dk/fakta-om-fugle/fugle-i-haven/fuglekasser>

Flet en pilehytte:

- <http://traeuld.dk/flettepil/lav-din-egen-pilehytte.aspx>

Værtsplanter for sommerfuglearter (lepidoptora.dk):

- <http://www.lepidoptera.dk/downloadfiles/hostplants.pdf>

Pottemuld:

- https://www.havenyt.dk/artikler/dyrkningsmetoder/saajord_og_pottemuld/1329.html

Kilder

Havenyt.dk – store kålsommerfuglelarver:

- https://www.havenyt.dk/skadedyr_og_plantesygdomme/4.html

Netleksikon.dk – stor kålsommerfugl:

- http://www.netleksikon.dk/s/st/stor_kalsommerfugl.shtml

Haveselskabet.dk:

- <https://haveselskabet.dk/gode-planter-med-nektar-og-pollen-til-en-dyrevenlig-have>

Iplants.dk:

- <https://haveselskabet.dk/gode-planter-med-nektar-og-pollen-til-en-dyrevenlig-have>

Naturvejleder.dk:

- Krible Krable, insekthoteller (s 18 + 19)
http://natur-vejleder.dk/wp-content/uploads/2016/12/KribleKrable_Humlebi%C3%A6fte_A5_12s_2018_PDF-til-web.pdf

Denlillehave.dk:

- <http://www.denlillehave.com/byg-et-insekthotel-til-din-lille/>

Bieridanmark.dk:

- <https://bieridanmark.dk/raekkehus-til-vilde-bier/>

Wonders of Biology:

- <https://wondersofbiology.com/what-are-fungi/>

Natural Resource Conservation Service:

- https://www.nrcs.usda.gov/Internet/FSE_MEDIA/nrcs142p2_049822.jpg

